

Limburg was de kinderkamer van de landelijke onderduik. Pastoors en dominees stonden vooraan bij onderduikhulp. De Vrijmaking van 1944 veranderde dat niet. Gereformeerden die vrijgemaakt werden bleven Joodse Nederlanders redden.

Joden redden ging vóór kerkstrijd

HILBRAND ROZEMA BEELD UITGEVERIJ VERLOREN

Zomaar drie feiten die als een paal boven het moeras van de WO II-geschiedschrijving staan. Bij de groeiende nadruk op 'vijftig tinten grijs' en de vermeende passiviteit waarin zich de meeste Nederlanders zouden hebben bevonden tussen 1940 en 1945, steken ze helder af.

Ze springen naar voren uit het secure, grondige, meeslepende promotieonderzoek van historicus Herman van Rens naar de vervolging van Joden en Sinti in Limburg. Van Rens laat zijn provincie een zeer goed geschreven naslagwerk na, dat van bovenregionaal belang is.

De drie genoemde feiten vallen op in contrast. Als de omgeving grijzer wordt – in romans, non-fictie, geschiedschrijving van de Bezetting – vallen sporen zwart en wit ineens weer op. Jan Brokken schreef in *De Vergelding*, over de nasleep van een aanslag in het Zuid-Hollandse Rhooen, hoe bizar het was dat 'in de oorlog een kerk scheurde'. Hij doelde op de Vrijmaking van 1944, toen een kleine honderdduizend gereformeerden zich niet verenigden met opgelegde synodebesluiten. Brokken valt, voor die éne keer, uit zijn rol: hij neemt een cliché over. Dat contrasteert met zijn verder zo grondige research vol grijs- en *Feldgrau*-tinten, die zijn boek, volkomen terecht, tot een bestseller maakt.

De suggestie van dat aloude cliché is: 'Is het oorlog, gaan die gereformeerden lopen muggenziften, hadden ze niks beters te doen?' Het antwoord is: ja, ze hadden iets beters te doen. En ze deden het ook: Joodse landgenoten redden.

huis en hart

Hetzelfde goede bericht geldt veel katholieke geestelijken. En heel veel Limburgers. Van de volwassen onderduikers in Nederland is een op de drie gearresteerd. Van de kinderen was dat minder dan 4 procent. Dat is in grote mate te danken aan Limburgers. Van de 1355 pleeggezinnen die een of meer Joodse kinderen zonder ouders opnamen, woonden 434 in Limburg; 32 procent van het totaal in Nederland. Dat, terwijl de Limburgers 9 procent van de Nederlandse bevolking vormden. Eén op elke acht door onderduik in Nederland geredde Joden beleefde de bevrijding op Limburgse bodem, een veel hoger aantal dan te verwachten op grond van Limburgs aandeel in de Nederlandse bevolking.

Van Rens kent de personalia en de lotgevallen van meer dan duizend Joodse onderduikers in Limburg. Onder hen 325 minderjarige kinderen, zonder hun ouders ondergeschoven in Limburgse gezinnen. De 66-jarige Josefina Kosten verschool zich anderhalf jaar in haar eigen huis, Benzenradeweg 76 te Heerlen, en werd niet gevonden. De Kreindler-Ziegenlaubs uit de Wilhelminasingel in Maastricht zetten de tweejarige Israel op 25

van boven naar beneden:
Een bord uit Valkenburg dat de bewegingsvrijheid van Joden beperkte. En de achterzijde van station Kosel, met perron.

augustus '42 over de heg, in de tuin van de bureu. Buurvrouw zorgde goed voor 'm en een arts zette het jochie onder valse naam in een ziekenhuis onder het mom van een besmettelijke ziekte.

Gereformeerden dachten in de jaren 1940 ook na over ontwikkelingen in hun kerk, die hen hoog zaten. Minder bekend is dat sommigen van hen onderwijl ook hun leven bleven riskeren voor Joodse landgenoten. In Limburg deden zij dat voor én na de Vrijmaking van '44. Voor hun verzet maakte deze kerkstrijd geen verschil.

De Maastrichtse kring van Arie van Mansum (1920) plaatste kinderen in onderduik via Van Mansums vriend en stadgenoot Derk van Assen en de Amsterdamse Studenten Groep. 'Door de Joden zijn wij, christenen, in contact gekomen met de Heer.' Van Mansum en de meeste van zijn medewerkers traden in 1944 toe tot de afgescheiden Gereformeerde Kerken Vrijgemaakt. Dit veranderde hun inzet voor Joodse onderduikers niet. Van Mansum bracht tientallen kinderen van station Sittard naar de gereformeerde familie Bosch in Hoensbroek. In totaal plaatsten Van Mansum en Van Assen ongeveer 150 Joden, Limburgers en Amsterdammers. Derk van Assen is op 24 juli '43 door de SD gearresteerd. Een Joods echtpaar, bij hem onderdak, werd opgepakt. Het verzet wilde hem in de cel met paratyfus besmetten, zodat ze hem later uit het ziekenhuis zouden kunnen bevrijden. Deze opzet werd echter door de SD doorzien. Op 14 september '43 is de zieke Van Assen vermoord, door drie medewerkers van de Sicherheitspolizei, in de bossen van Schadijk bij Horst-Meterik. Een eenvoudig, houten kruis herinnert er ter plekke aan. Van Mansum werd even later gearresteerd. Zijn verrader H.Vastenhouw kreeg in 1947 de doodstraf. Priesters, seminariestudenten, socialisten, christenen en Joden werkten broederlijk samen. Vanuit

Horst-America in de Peel leidde de socialistische katholiek en ex-seminarist Mathieu Smedts een smokkelroute via Brussel naar Zwitserland. Het redde velen het leven. Op de kansel namen de geestelijken geen blad voor de mond. Op 12 mei 1940 zei pastoor Henry Vullingsh van Grubbenvorst: 'Onze soldaten kunnen niets meer doen; nu is het de beurt aan ons; wij zullen de Duitsers dwars zitten waar wij kunnen.'

Palestina-soos

Ondanks de inzet van katholieke, protestantse, Joodse en andere Limburgers, werden zo'n duizend mensen weggevoerd naar hun gewelddadige dood. Van Rens' promotieonderzoek bevat vele reconstructies van levensverhalen. Dorpjes die zelden opduiken in het nieuws, treden op de voorgrond. Evenals dappere, goede mensen, die niemand buiten dorp en familie nog kent. Eugénie Boutet, leidster van het verzet in Sevenum, bracht dertig jonge Palestina-pioniers onder. Strijdbare Joodse jongeren, die samenkwamen in een schuilplaats in de bossen, de 'Palestina-soos'. Dankzij Boutet en pastoor Vullingsh uit Grubbenvorst vormden Joden 3 procent van Sevenums bevolking. Hoogste percentage van Limburg – en van Nederland? Heel Sevenum spande eendrachtig tegen de bezetter samen. Nooit klopte het verzet er vergeefs aan.

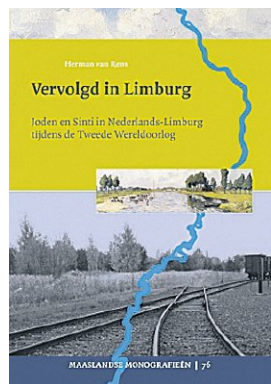
Kinderen werden uit de Hollandse Schouwburg gesmokkeld en naar Limburg begeleid. In grote katholieke gezinnen kon een 'uitgebombardeerd' neefje of nichtje er zo bij. In Tienray of Horst-Sevenum liepen Joodse Nederlanders soms zonder begeleiding aan. Ze klopten op de eerste de beste boerderij. Menigeen heeft zo de oorlog overleefd. Hechte (geloofs)gemeenschappen waar men elkaar vertrouwde en de hiërarchie duidelijk was,

waar pastoor en dominee hun mensen kenden, boden beschutting. Het verre, landelijke Limburg was geografisch verzamelpunt voor wie weg moest uit het westen des lands. In Limburg was de Sicherheitsdienst minder fanatiek en frequent met razzia's dan de SD elders (Groningen, Scholtenhuis, de grote razzia's in de Ommelanden). Die factoren maakten sommige dorpjes zo veilig dat onderduikers er overdag bijjatten in het café. Ook Joodse onderduikers.

weinig steun voor de Sinti

Limburgs Sinti heeft het niet geholpen. Op 16 mei 1944 leidde een landelijke razzia tot de arrestatie van 23 Limburgers van Sinti-afkomst. Van hen keerden er vier levend terug. Twee vrouwen en twee mannen. Van de 245 gedeporteerde 'zigeuners', zoals de volksmond ze noemde, keerden er 31 terug. Toen de meisjes Franz op 23 mei '45 terugkeerden, stond hun broer Mannela hen op te wachten op het station van Weert. Later kwam ook broer Wilhelm terug. In Beek waren al hun spullen weg. Woonwagens en marionettentheater waren onvindbaar. NSB-burgemeester Regout had zich meester gemaakt van de kostbare violen. De man had op 12 september 1944 een van de twee paarden van de familie Franz teruggevorderd van de groenteboer, en sloeg er zelf mee op de vlucht.

Het verzoek van de kinderen Franz om extra voedselbonnen wees het Afwikkelingsbureau Concentratiekampen in Vught af. Zij bezaten niet de Nederlandse nationaliteit. 'Daardoor moest de verzwakte Zulla bedelen om aan voedsel te komen, terwijl haar zusje Medie in het sanatorium in Vaals lag.' Met dit soort schrijnende, veelzeggende voetnoten bij de 'grote oorlogsgeschiedenis', richt Van Rens telkens weer monumentjes op voor individuen. ■

GESCHIEDENIS

Vervolg in Limburg. Joden en Sinti in Nederlands-Limburg tijdens de Tweede Wereldoorlog.

HERMAN VAN RENS. MAASLANDSE MONOGRAFIEËN 76. UITG. VERLOREN, HILVERSUM 2013, 448 BLZ., € 39.